

ב"ה

עוֹמֵק הַפֶּשֶׁט עיונים ברצ"י

פ' בא

על פי 'לקוטי שיחות' כרך ט"ז

להערות, הארות ו'הקדשות'
ולהצטרפות לרשימת התפוצה
אנא לפנות לדוא"ל
riz@neto.bezeqint.net

או לטלפון

08-6882799 / 050-4125205

© כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

א

ברש"י הקשה (יב, ו): "ומפני מה הקדים לקיחתו (של שה הפסח) לשחיטתו ארבעה ימים" - ולכאורה, לאחר כל האריכות בדבריו עדיין אינו מיושב בדרך הפשט / לשיטת רש"י דם המילה היה בליל ט"ו / ניסן דוקא (ולא כהמפרשים שהיה זה בליל י"א) / הקדמת ה"ארבעה ימים" היא כעין שמצינו בנסיון העקידה, שהיו ארבעה ימים מתחילת הנסיון ועד סופו

ב

"היה רבי מתיא בן חרש אומר .. הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר 'ואת ערום ועריה'; ונתן להם שתי מצוות" (רש"י יב, ו) / הטעם שנתן להם שתי מצוות, לא פחות ולא יותר / השייכות המיוחדת של מאמר זה לרבי מתיא בן חרש, שהיתה ישיבתו ברומי

”דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש ששה לבית אבת ששה לבית. ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על הששה. ששה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו. והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים” (יב, ג-ו)

-רש"י-

ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים, מה שלא צוה כן בפסח דורות; היה רבי מתיא בן חרש אומר: הרי הוא אומר 'ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים'. הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר 'ואת ערום ועריה'; ונתן להם שתי מצוות: דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה, שנאמר 'מתבוססת בדמיק' בשני דמים. ואומר 'גם את בדם בריתך שלחתי

עומק הפשט – עיונים ברש"י

אסיריך מבור אין מים בו'. ולפי שהיו שטופים בעבודה זרה, אמר להם 'משכו וקחו לכם' - משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה:

לכאורה, לאחר כל האריכות שהביא רש"י בדבר החשיבות של ההתעסקות במצוות על ידי בני ישראל "כדי שיגאלו" - עדיין הקושיא שפתח בה לא נתיישרה: "מפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים?"

ובנחלת יעקב פירש¹, שהיתה הכוונה להרבות בזכותם של ישראל: "הקדים לקיחתו ארבעה ימים, שבאלו ארבעה ימים יקבלו שכר על הלקיחה ועל ההתעסקות בו".

אמנם אין זה מספיק, כי עדיין לא נתבאר - וכמו שהקשו המפרשים: "מפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים דוקא, לא פחות ולא יותר?"

ומחומר הקושיא מצינו לכמה ממפרשי רש"י שנדחקו ברמזים שונים:

בצדה לדרך כתב "שהם כנגד ארבעה דינים הנעשים באלקי מצרים"²;

במשכיל לדוד כתב "שהיה כן ארבעה ימים כנגד ארבע מאות שנים שנגזר עליהם השעבוד, לחשוב באלו הארבעה ימים שהיו עוסקים במצוה כאילו היו עוסקים כל הארבע מאות שנה, ושוב יהיו ראויים לשחוט את הפסח ולצאת מעבדות לחרות"; ובבאר בשדה כתב שהוא כנגד ארבע לשונות של גאולה: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי³.

1. וראה גם גור אריה.

2. כמבואר במכילתא בפרשתנו עה"פ יב, יב, שכל אחד מהסוגים שבאלילים לקה באופן אחר, ומסיים שם: "נמצאו למדין שעבודה זרה לוקה בארבעה דרכים". וכן הוא בתרגום יונתן בן עוזיאל שם.

3. ועיין עוד בדבריו.

אלא שכל ביאורים אלו הם בדרך הרמז⁴ - ועדיין צריכים אנו למצוא ביאור בדרך הפשט, דרכו של רש"י בפירושו לתורה.

י"ד אל"ף ניסן – או ט"ו?

בבעלי התוספות הביאו את דברי רש"י בפרשת שמות⁵, שמשנה רבינו לא מל את בנו אליעזר לפני צאתו לדרך, כי אמר "סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים". והיינו, שסכנה היא למול ולצאת לדרך מיד, אלא יש להמתין שלושה ימים לאחר המילה.

ולפי זה חידשו⁶, שמילת בני ישראל היתה (לא בליל ט"ו ניסן, ליל הפסח, שהרי למחרת יצאו לדרך וסכנה היא - אלא) באותו לילה שלאחר "עשור לחודש" ("שנימולו באותו הלילה של לקיחה"), כדי שיהיו להם שלושה ימים מלאים לאחר המילה, עוד לפני יציאתם לדרך בט"ו ניסן.

וזהו הטעם שנצטוו לקחת הפסח כבר "בעשור לחודש" - כדי לחבר את שתי המצוות של פסח ומילה (שבזכות שתי מצוות אלו נגאלו, כדברי רש"י), ולכן לקחו את כבש הפסח בסמיכות לזמן המילה.

אבל מהלך זה מחודש הוא ביותר, ובכמה מקומות בדברי חז"ל מפורש שמילת בני ישראל היתה רק בליל הפסח, אור לט"ו ניסן⁷.

ובדברי רש"י כאן בוודאי שאי אפשר ללמוד כן, כי רש"י אומר שהמילה היתה (לא ביחד עם לקיחת הפסח, אלא) עם דם הפסח, "מתבוססת בדמיך, בשני דמים", והיינו, שהיה חיבור של דם הפסח עם דם המילה ביחד -

4. וכן כתב המשכיל לדוד עצמו: "אין זה אלא דרך דרש ורחוק הוא".

5. ד, כד.

6. וכן למד הרע"ב כאן.

7. ראה שמות רבה פ"ט, ה. שהש"ר פ"א, יב (ג). וראה בארוכה משכיל לדוד כאן.

ומעתה מוכרח ש"דם מילה" היה רק לאחר שחיטת הפסח וקבלת דמו, באור לט"ו ניסן. ושוב הדרא קושיא לדוכתא: למה הוצרכו לקחת את כבש הפסח ארבעה ימים קודם לכן?⁸

טיפול שודש

ונראה לומר בזה, ובהקדים:

מצינו בנסיון העקידה, שהקב"ה הראה לאברהם אבינו את הר המוריה רק ביום הרביעי מאז שהתחיל לדבר עמו על העקידה. והיינו, שלאחר שביום הראשון נצטווה על עצם העקידה, השכים למחרת - ביום השני - בבוקר ויצא לדרך, ורק ביום השלישי ללכתם (שהוא היום הרביעי מאז התחלת הציווי⁹) אז הראה לו הקב"ה את מקום העקידה בפועל.

והטעם לשהיית זמן זה מאז התחלת הציווי, מפרש רש"י¹⁰: "כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרד דעתו, ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה". ולמדנו איפוא, שארבעה ימים הם הזמן המספיק לאדם "להמלך אל לבו", ואז אפשר לדעת שעשיית הדבר היא מתוך הסכמה אמיתית מצד עומק נפשו.

ומעתה יובן גם בנידון דידן, דהנה רש"י בסיום דבריו כאן כתב: "ולפי שהיו שטופים בעבודה זרה, אמר להם 'משכו וקחו לכם' - משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה".

8. במשכיל לדוד פירש, שהקב"ה רצה לזרום שימולו מוקדם, ולכן צוה לקחת את כבש הפסח בעשור לחודש, "להזכירם שהם צריכים לעשות הפסח וזוהי יכנס בלבם חשק למול", כי הערל אסור באכילת הפסח (אלא שבפועל לא הועיל הדבר לכל בני ישראל, וחלק מהם איחרו ומלו רק בליל הפסח).

אך צ"ע, כי לשיטת רש"י (פרשתנו יב, מג) האזהרה "וכל ערל לא יאכל בו" (יב, מח) נאמרה רק ב"ד ניסן, ואם כן "בעשור לחודש" עדיין לא נצטוו ולאמרה לא היה מה שיזרום!

9. ראה ראב"ע ורמב"ן וירא כב, ג-ד.

10. וירא כב, ד.

וכוונתו בזה¹¹, אשר צאן היה ה"עבודה זרה" של מצרים¹². ולכן בזה שבני ישראל לוקחים שה, שהוא "יראת מצרים"¹³, במטרה לשחוט אותו - הרי פעולה זו גופא מדגישה את הפרישה מהעבודה זרה של מצרים.

ומעתה יתבאר למה "הקדים לקיחתו לשחיטתו":

כיון שבני ישראל היו "שטופים בעבודה זרה", היינו שהיה מורגל ומושרש אצלם בעומק נפשם, נדרשה פעולה שתעקור מן השורש את אותו מצב של "שטופים". ולשם כך אין די רק בעצם שחיטת הצאן לקרבן לה, כי אין בכחה של פעולה אחת הנעשית בן-רגע לשרש ולעקור הרגל רע שנדבק בבני ישראל באופן של "שטופים";

כדי לבטל את אותו הרגל שהתרגלו ישראל בעבודה זרה, הוצרכו להדגיש את הזלזול בה באופן של פעולה ארוכה ונמשכת. ולכן ציווה אותם הקב"ה לקחת את הצאן למטרת שחיטתו כמה ימים לפני השחיטה בפועל, שעמידתו של הצאן - "יראת מצרים" - במשך זמן ארוך כהכנה לשחיטתו, מדגישה בעיני בני ישראל שוב ושוב (בכל רגע ורגע) את הפרישות מעבודה זרה והזלזול בה.

ומעתה יתבאר הדיוק של "ארבעה ימים", שהוא כמו שמצינו בנסיון העקידה - שכאשר רוצים לבחון דבר אם נעשה מתוך מתינות וישוב הדעת, הסימן הוא כאשר עוברים ארבעה ימים שבהם היה בידי האדם לחשוב ולהתבונן בו;

וכך כאן: עמידת הצאן למטרת שחיטה במשך ארבעה ימים, פעלה בבני ישראל את ההרגש ששחיטתו של הצאן לקרבן והפרישות מעבודה זרה אינם דבר ארעי בלבד - אלא דבר קבוע, אמיתי ופנימי. ודו"ק.

(חלק טז - בא ג)

11. ראה גם נחלת יעקב כאן, ובארוכה - לקמן סימן ב.

12. רש"י וארא ח, כב.

13. כלשון רש"י שם.

”שָׁה תָּמִים זָכַר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָּכֶם מִן הַכִּבְשִׁים
וּמִן הָעִזִּים תִּקְחוּ. וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קָהָל עַד־תֵּת
יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרָבִים” (יב, ה-ו)

-רש"י-

היה רבי מתיא בן חרש אומר: הרי הוא
אומר 'ואעבור עליך ואראך והנה עתך
עת דודים'. הגיעה שבועה שנשבעתי
לאברהם שאגאל את בניו, ולא היו בידם
מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו,
שנאמר 'ואת ערום ועריה'; ונתן להם שתי
מצוות: דם פסח ודם מילה שמלו באותו
הלילה, שנאמר 'מתבוססת בדמיק' בשני
דמים. ואומר 'גם את בדם בריתך שלחתי
אסיריך מבור אין מים בו'. ולפי שהיו
שטופים בעבודה זרה, אמר להם 'משכו
וקחו לכם' - משכו ידיכם מעבודה זרה
וקחו לכם צאן של מצוה:

עומק הפשט – עיונים ברש"י

לפום ריהטא נראית סתירה בתוך דברי רש"י¹⁴:

בתחילה מפרש שלבני ישראל לא היו מצוות כלל ולכן נתן להם הקב"ה "שתי מצוות - דם פסח ודם מילה", אולם בסוף דבריו הוא מוסיף מצוה שלישית שנצטוו בה: "משכו ידיכם מעבודה זרה!"

והנה, המעיין במכילתא, שמשם מקור דברי רש"י, יראה שצירף רש"י כאן שתי דיעות מחולקות¹⁵:

החלק הראשון של דברי רש"י, זה שישראל היו "ערומים" ממצוות ולכן נתן להם הקב"ה "שתי מצוות" - הוא מדברי רבי מתיא בן חרש, וכמו שמציין רש"י בפירוש;

אמנם החלק השני, זה שישראל היו "שטופים בעבודה זרה" ואמר להם הקב"ה "משכו ידיכם מעבודה זרה כו" - אינו מדברי רבי מתיא בן חרש, אלא מדברי רבי אלעזר הקפר (שחולק שם במכילתא על רבי מתיא בן חרש).

וצריך ביאור בזה שחיבר רש"י שתי הדיעות וכתבם בהמשך אחד - ובפרט שלפי זה מתעוררת הסתירה: האם היו לבני ישראל שתי מצוות בלבד (כדברי רבי מתיא בן חרש) - או שהיתה עוד מצוה שלישית של פרישה מעבודה זרה (שכן מובן מדברי רבי אלעזר הקפר)?

עוד יש לעיין: למה הוצרך רש"י לציין בפירוש את שמו של רבי מתיא בן חרש, שלא כדרכו?

ובפרט שבעניננו גופא הרי לא הביא את שמו של רבי אלעזר הקפר - שהוא שאמר במכילתא את החלק השני בדברי רש"י; ומזה מובן, שזה שנתפרש שמו של רבי מתיא בן חרש (דוקא) הוא מטעם מיוחד, וכדלקמן.

14. וכמו שהעיר בבאר מים חיים - לאחי המהר"ל.

15. וכבר העיר בזה הרא"ם. ועוד מפרשים.

"סור מרע – ועשה טוב"

והביאור בכל זה - ובהקדים שאלת המפרשים¹⁶:

מהו החשבון של "שתי מצוות" דוקא?! וממה נפשך: אם כדי להוציא את ישראל ממצב של "ערום" (מן המצוות) - די במצוה אחת; ואם יש צורך שבני ישראל יהיו "לבושים" כדבעי - הרי שתי מצוות בלבד אינן מספיקות (לכאורה)!

אלא, שהחסרון בישראל היה כפול (מתאים לכפל לשון הכתוב שמביא רש"י: "ואת ערום ועריה") - וזהו המכוון ב"שתי מצוות", לתקן את שני הפרטים שבהחסרון¹⁷:

1) לבני ישראל היה חסר ב"עשה טוב", בקיום של מצוות מעשיות שבזכותם יוכלו להגיע להמטרה של "תעבדון את האלקים על ההר הזה"¹⁸ (וכמו שפירש רש"י, שזו הזכות שבזכותה נגאלו ישראל ממצרים).

2) (אפילו אם היו להם מצוות חיוביות, הרי -) היה חסר לישראל ב"סור מרע", כלומר: טומאת מצרים היתה דבוקה בהם, וזה עיכב את היציאה שלהם ממצרים (כי איך יצאו ממצרים - והרע של מצרים נמצא בתוכם עצמם!).

ולתקן שני פרטים אלו באו שתי המצוות - "דם פסח" ו"דם מילה":

"דם פסח" בא לפעול בישראל את הענין של "סור מרע" (כדלקמן), ו"דם מילה" בא לתת לישראל זכות שתהיה בידם באופן של "עשה טוב".

16. ראה גם גור אריה כאן. ועוד.

17. וראה עד"ז באלשיך כאן.

18. שמות ג, יב.

ובזה גם מדוייק הסדר בדברי רש"י, קודם "דם פסח" ואחר כך "דם מילה" - וכך היה בפועל: שחיטת הפסח בי"ד בין הערביים, ומילה בליל ט"ו ("שמלו באותו הלילה") - מתאים לסדר העבודה, שיש להקדים "סור מרע" לפני "ועשה טוב"¹⁹.

"דם פסח" – שלילה וביטול

ועדיין צריך הסבר - כיצד באמת שייך "דם פסח" ל"סור מרע"?

על זה ממשיך רש"י ומבאר בחלק השני של דבריו - "ושהיו שטופים בעבודה זרה אמר להם 'משכו וקחו לכם', משכו ידיכם מעבודה זרה וקחו לכם צאן של מצוה":

אין כוונת רש"י שהיתה פעולה נוספת בפני עצמה של "משכו ידיכם מעבודה זרה" (שאז יוקשה: הרי ביחד הם שלוש מצוות) - אלא שהענין ד"דם פסח" הוא הוא הפרישה מעבודה זרה²⁰:

כבר לימד אותנו רש"י בפרשת וארא²¹, אשר צאן היה ה"עבודה זרה" של מצרים. ונמצא, שבזה שבני ישראל לוקחים שה, שהוא "יראת מצרים" (כלשון רש"י שם), במטרה לשחוט אותו - הרי פעולה זו גופא מדגישה את הפרישה מהעבודה זרה של מצרים, ושפיר מתקיים בזה "סור מרע" - יציאה מטומאת מצרים²².

[ובזה יומתק לשון רש"י: "דם פסח" - ולכאורה, עיקר המצוה של קרבן פסח היא אכילת בשרו²³ (שלכן לקיחת השה צריכה להיות "איש לפי אכלו" דוקא²⁴), ולמה מדגיש רש"י את ענין ה"דם"?

19. וכלשון הכתוב - תהלים לד, טו.

20. ראה גם נחלת יעקב על רש"י. ועוד.

21. ח, כב.

22. וראה בארוכה לעיל סימן א.

23. וכדברי המשנה - פסחים עו, ב: "לא בא מתחילתו אלא לאכילה".

24. פרשתנו יב, ג-ד.

ולפי דרכנו מובן היטב, כי בנידון דידן, הזכות לישראל שעל ידה נגאלו ממצרים, אינו נוגע כ"כ אכילת הפסח²⁵ - אלא העיקר כאן הוא "דם פסח", המדגיש את **שליטת וביטול** הרע של מצרים, על ידי שחיטת העבודה זרה שלהם גופא כ"קרבן" לה].

זיכוי (ברשות) הרבים

והנה, רש"י מפרש בענין זה את שמו של רבי מתיא בן חרש; ובזה גופא מדגיש רש"י (ומעתיק את לשון המכילתא) "היה רבי מתיא בן חרש אומר" - והיינו, שלא אמר כן פעם אחת בלבד, אלא כן "היה אומר" בקביעות.

והביאור בזה:

כפי המסופר בכמה מקומות²⁶, מקום ישיבתו של רבי מתיא בן חרש היה ברומי, ויש המפרשים²⁷ ששיבתו (בית דינו) ברומי היתה הגדולה ביותר באותה תקופה.

והנה, רבי מתיא בן חרש חי (לאחר חורבן הבית השני, אבל עדיין) בזמן שבו חי תנאים רבים בארץ ישראל²⁸, ובכל זאת קבע מקומו וישיבתו דוקא ברומי, על אף הירידה שבדבר²⁹.

וזהו ש"היה רבי מתיא בן חרש אומר" - הוא היה מנחם ומעודד את תלמידיו הנמצאים עמו ברומי, שהגאולה תלויה היא בזה שלכל יהודי ויהודי, גם מי שנמצא בשפל המצב כו' בגלות רומי ("ערום ועריה"), יהיו "מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו"; ולכן קבע את ישיבתו ברומי, מקום הגלות, כדי לסייע ליהודים הנמצאים שם, לזכותם במצוות ולהוציאם ממצב של "ערום ועריה".

25. וראה גם במשכיל לדוד כאן, שהאכילה "היא מצוה שאין בה שום צערא דגופא, אדרבה הנאה וטעמא".

26. סנהדרין לב, ב. ועוד.

27. הגהות מיימוניות הל' סנהדרין ספ"ו.

28. כרשב"י וחבריו - ראה מעילה יז, א. יומא נג, ב. פו, א.

29. ומודגש בהמסופר בספרי (פ' ראה יב, כט) שכאשר יצא רמב"ח לחו"ל קרע בגדיו.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

וההוראה למעשה פשוטה היא, שמלבד מה שיהודי מתעסק בתורה ומצוות בתוך בית הכנסת ובית המדרש, עליו להשתדל ולסייע גם לאותם יהודים הנמצאים ברשות הרבים, בתוך "קול המונה של רומי"³⁰, ולתת בידם לכל הפחות מצוה אחת או שנים וכו'; וכבר הובטחנו ש"מצוה גוררת מצוה"³¹, והולך ומוסיף ואור, עד להגאולה של כלל ישראל - במהרה בימינו אמן.

(חלק טז - בא ג)

30. כלי הש"ס - מכות בסופה.

31. אבות פ"ד מ"ב.

עומק הפשט – עיונים ברש"י

לזכות
הרה"ח הרב מרדכי
וזוגתו מרת פעריל
פרקש
וכל בני משפחתם
שליט"א

*

להצלחה בהפצת התורה
והיהדות
במקום שליחותם
בעלוויו, וואשינגטון
מתוך הרחבה בגו"ד